

Raluca Soreanu

Szupervízió korunk számára: viszontáttétel és a budapesti iskola gazdag öröksége*

Egyáltalán nem elhanyagolható jelentőségű, hogy napjainkban milyen módon idézzük fel azokat a gyakorlatokat és szokásokat, amelyek más pszichoanalitikus időkhez és helyekhez köthetők. Ez az emlékezet ugyanis nem csupán pszichológiai gyakorlatok „pontos” történelmi nyilvántartása, amely múltbéli pszichoanalitikus cselekvés- és gondolkodásmódok megőrzését szolgálja. Ezen túlmenően közvetlen hatással van a kortárs pszichoanalitikus látásmódunkra is, és arra, hogy mit tartunk megvalósíthatónak a területünkön. Ebben a tanulmányban azzal a kérdéssel foglalkozom, hogy mit nyerhetünk a szupervízió pszichoanalitikus látásmódja szempontjából, ha alaposan megvizsgáljuk a budapesti szupervíziós modell kérdését. A Budapest-modell nem egy „kövület” a rég letűnt pszichoanalitikus gyakorlatok „múzeumában”. Ellenkezőleg, számos, a kortárs pszichoanalízis szempontjából kulcsfontosságú kérdéssel szembesít bennünket; többek között azzal, hogy miként lehet az *analitikusnak a páciensével szembeni viszontáttételén* dolgozni. Megvizsgálom a budapesti szupervíziós modellt övező felejtést, sőt titkolózást, melyet az ellenállás egy formájaként értelmezek azokkal a nyugtalanító kérdésekkel szemben, amelyeket ez a szupervíziós modell felvet, beleértve a tekintély, a horizontalitás és a pszichoanalízis etikájának problémakörét.

A következőkben rekonstruálom azokat a körülményeket, amelyek a budapesti iskola és az ahhoz fűződő szupervíziós hagyomány feledésbe merüléséhez vezettek. A Budapest-modell szerint az első „képzési” esetet a jelölt saját analitikusa felügyelte. Amint bemutatom, ez a gyakorlat távolról sem a reflexivitás hiányáról tanúskodik azokat a veszélyeket illetően, amelyek a jelölt analitikusának túlzottan autoriter személyiséggé válásával kapcsolatban felmerülnek. A modell ugyanis azért született, hogy mint *elég jó megoldás, választ adjon arra a problémára, miként lehetséges a viszontáttételt a pszichoanalitikus működésmód és a pszichoanalitikus tudás átadásának középpontjába helyezni*. Nem az a célom, hogy „újjáélesszem” a gyakorlatot, amelyet a budapesti iskola szupervíziós modellje képvisel. Inkább a

* Eredeti megjelenés: Raluca Soreanu: Supervision for our times: countertransference and the rich legacy of the Budapest School. *American Journal of Psychoanalysis*, 2019, 79(3): 329-351.

gyakorlat vizsgálatából fakadó, különböző pszichoanalitikus iskolákat, irányzatokat, illetve azok térbeliségét átívelő kérdések struktúrájának felvázolására törekszem. Az egyik ilyen kérdés: *mi az a megfelelő „hely”, ahol az analitikus szisztematikusán dolgozhat a pácienseivel szembeni viszontáttételén?* Azt állítom, hogy a budapesti iskolára való visszatekintés szembesít bennünket e kérdés rendkívüli nehézségével, és azzal a ténnyel, hogy a szupervízió egyetlen más modellje sem talált eddig teljesen kielégítő választ erre.

Az 1920-as években elveszett valami, ami a szupervízióra való pszichoanalitikus reflexió lényege volt, és ez soha többé nem került meg. Azóta a szupervízió egész helyzete eme alapvető veszteség körül formálódott. A budapesti modell gyakorlatának kirekesztésével az általa felvetett, kihívásokat jelentő kérdéseket is kizárták. Ami megmaradt, az egy elszegényített történet két hagyomány, a berlini és a budapesti modell szembenállásáról, amely a Berlin-modell érvényesülésével és a Budapest-modell kiszorulásával végződött. Az 1940-es és 1950-es években Bálint Mihály (Bálint, 1948, 1954) fontos elemekkel gazdagította e leegyszerűsítő történetet, és felidézte azokat a vitákat és megoldatlan kérdéseket, amelyek az 1920-as éveket jellemezték. Habár ez komoly visszhangot kiváltó fellépés volt, mégsem sikerült megváltoztatnia a fő narratívát, miszerint a szupervízió budapesti modellje egzotikus, sőt veszélyes gyakorlatok gyűjteménye, amelyen ma már sikeresen túlléptünk.

Az elmúlt évtizedben egyes hangok felelevenítették a budapesti szupervíziós modell emlékét (Szönyi, 2014; Bacal, 2016), és rámutattak az e hagyományhoz kötődő gyakorlatok sokféleségére, valamint annak fontosságára, hogy gazdagítsuk a korai szupervízióról alkotott képünket. A Budapest-modellről való ismeretszerzés egyik fő forrása Kovács Vilma 1933-ban írt, „Kiképző analízis és kontrollanalízis” című úttörő tanulmánya. Az elmúlt két évtizedben a szupervíziós kereteken belüli viszontáttételi érzésekről való gondolkodás újraéledését tapasztalhatjuk, különösen az interszubjektív hagyományhoz tartozó szerzők írásaiban, de nem kizárólag náluk (Berman, 2000, 2014; Leader, 2010; Yerushalmi, 2012, 2018). Tanulmányomban két szílat összefűzve bemutatom a budapesti iskola sajátos *szellemiségét* és *elveit*, miszerint a jelölt analitikusa egyben képzési esetének szupervizori funkcióját is betölti.

Ennek jegyében, Ferenczi Sándor és Bálint Mihály írásaiból merítve, rámutatok elképzeléseik szupervízióval kapcsolatos *episztemikus* (mi a pszichoanalitikus tudás?), *technikai* (milyen működésmódok révén közvetítik a pszichoanalitikus tudást?) és *etikai* (mi a pszichoanalitikus viszonya a tudáshoz és a tekintélyhez?) vonatkozásaira. Az irányadó kép szerint, amelyet jelen vizsgálat (és a budapesti pszichoanalitikus iskola) középpontjába helyezek, *az áttétel és a viszontáttétel mint egyetlen rendszer* jelenik meg (Haynal, 1999).¹ Végül sorra veszek néhány, Ferenczi nevéhez fűződő alapvető a szupervízióra vonatkozóan, majd a kortárs vitákhoz kapcsolva elemzem ezeket, kiemelten a „párhuzamos folyamat” lehetséges ferencziánus értelmezését (Arlow, 1963; Searles, 1955; Doehrman, 1976) a szupervízióban.

Egyelőre azonban térjünk vissza nehéz kérdésünkhöz: miért is emlékezzünk Budapestre? Továbbá: mi a szerepe annak a felejtésnek, amely az 1920-as években kezdődött, és napjainkban is tart? A felejtés elsődleges oka, hogy a pszichoanalízis

¹ Ferenczi alapján erre úgy is utalhatunk, mint a „tudattalanok párbeszédére” (Ferenczi, 1932a).

nehezen tudja elmesélni saját történetét a traumák és a megosztottság nézőpontjából, mind saját diszciplínáján belülről, mind kívülről nézve. Young-Bruehl és Schwartz (2012) „Miért nincs története a pszichoanalízisnek?” című esszékben értekeznek a pszichoanalitikus történetírás regressziójáról, amely biográfiai jellegű írásokban, memoárokbán, illetve Freudot kritizáló művekben nyilvánul meg. A töredékes történetek elburjánzásának oka az a tény, hogy nem ismerik el a pszichoanalízis traumatörténetét (Soreanu, 2019). A trauma szorosan kapcsolódik a pszichoanalitikusok különböző migrációs hullámaihoz az első és a második világháború előtt, alatt (főként Angliába és az Egyesült Államokba), valamint ezek következményeként az elszakadás, a közösségi széttöredezettség élményéhez (Young-Bruehl és Schwartz, 2012, 140.). Amit Young-Bruehl és Schwartz hiányol, az egy olyan *kollektív történelmi tudat*, amely a szétszórt megfigyelések halmazát képes egy pontos traumatörténetként, „a szétszakadások és az ebből következő torzulások ismétlődő mintázatának” reflexiójaként rendszerezni (Young-Bruehl és Schwartz, 2012, 142). Más szóval, mélységesen politikai jellege van a ragaszkodásnak azon traumatikus emlékmadványaihoz, amelyek történelmi eseményekből és a pszichoanalízis területén belüli intellektuális szakadásokból, vitákból és töredezettségekből erednek. Azt mondhatjuk, hogy a pszichoanalitikus történetek elbeszélésében van valamiféle elvétel, amely a traumákat inkább externalizálja, semmint, hogy azokat a mindennapi praxisunk és vitáink belső és alkotó részeként ismerné fel.

A második ok szorosan kapcsolódik az elsőhöz, és arra utal, hogy Ferenczi Sándor a pszichoanalízisben maga is egyfajta „emlékezeti tárgy”. Mint tudjuk, Ferenczi és Freud több mint ezer levelet váltott egymással (lásd Freud és Ferenczi, 1920–1933). Az az elméleti munka, amely e levelezés lapjain zajlott, máig fémjelzi a pszichoanalízist. 1933-ban döntő szakítás következett be kettejük között. Amint azt számos szerző kimutatta (Bergmann, 1996; Haynal, 1997; Schneider, 1988), ez a szakítás traumatikus következményekkel járt a pszichoanalízisre nézve, ugyanis évtizedekre feledésbe merült Ferenczi hozzájárulása a pszichoanalitikus elmülethez és technikához. *Az őstörés* című könyvében maga Bálint Mihály beszélt a Freud és Ferenczi közötti szakítás következményének jelentőségéről: „A Freud és Ferenczi közötti nézeteltérés történelmi eseménye [...] traumaként hatott a pszichoanalitikus világra” (Bálint, 1968, 152). Az elmúlt két évtizedben „Ferenczi-renaisszánsznak” (Harris és Kuchuck, 2015) lehettünk tanúi, amelynek során egyre nagyobb érdeklődés övezi munkásságát és sokrétű örökségét. Az, ahogyan a szupervízió Budapest-modelljére emlékeznek (vagy éppen megfeledkeznek róla), jelentős mértékben kötődik Ferenczi alakjához és ehhez a traumatikus felejtéshez.

A harmadik ok ugyanilyen bonyolult, és a pszichoanalízis intézményesülési módjához kapcsolódik, valamint a plurális pszichoanalitikus ismeretátadási és képzési módok elfogadásával szembeni védekezéshez. Ahogy Szőnyi Gábor írja, a Budapest-modell körüli hallgatás, sőt titkolózás légkörét a pszichoanalízis intézményesülésének korai folyamataihoz kapcsolva: „a budapesti modell sorsa a teljes hallgatás volt, nemzetközileg és Magyarországon egyaránt. Úgy gondolom, hogy a nemzetközi hallgatás, amely az egész képzésre kiterjedt, különösen a szupervízióval kapcsolatos ellentmondásokra [...], az akkori szervezet gyengeségéből eredt, amely nem bírta

elviselni a nehézségek árán elért döntésekről szóló nyílt vitákat.” (Szőnyi, 2014, 608.)

Ez egybecseng Bálint Mihály (1948) „A pszichoanalitikus-képzés rendszeréről” című fontos írásában kifejtett érvelésével, amelyben a Berlin-modellt úgy értelmezi, mint védekezést az 1920-at megelőző évek strukturátlanságával szemben, ami az analitikusok első generációinak jelentős szenvedést okozott. Más szóval, a berlini rendszer a szinte semmilyen formális szervezettségtől a képzés túlszervezettsége felé való elmozdulást jelentette.

A pszichoanalitikus képzés „hármass modelljének”, „berlini modelljének” vagy „Eitingon-modelljének” nevezett, elméleti kurzusokból, személyes analízisből és klinikai szupervízióból álló módszerét a Berliini Pszichoanalitikus Intézetben vezették be az 1920-as évek elején, és később a legtöbb más képzési központ is elfogadta azt. Ferenczi kifejezte ellenvetéseit a jelölt analízisének a szupervíziós munkától való szigorú elválasztásával kapcsolatban, mivel szerinte ez korlátozná azt, hogy a jelölt a „különböző tanítási módszerek megismerése révén lehetőséget kapjon a folyamatos fejlődésre” (Fleming és Benedek, 1966, 12.).

Honnan származott Ferenczi ötlete egy sokszínűbb képzési módszerről? Arra következtethetünk, hogy az a budapesti miliőben kialakult gyakorlatból gyökerezik. Ferenczi már 1915-ben reménykedett egy olyan pszichoanalitikus közösségi klinika megnyitásában, amely azok számára is hozzáférést biztosított volna a kezeléshez, akik ezt nem engedhették meg maguknak. A Horthy-rezsim zord politikai időszakában, hosszas küzdelem után, 1931 decemberében megnyílt a Budapesti Poliklinika. A klinikával rendszeressé váltak a pénteki találkozók, amelyeken Ferenczi Sándor, Bálint Mihály és Alice, Kovács Vilma, valamint Almásy Endre, Bak Róbert, Hajdu Lilly, Hermann Imre, Hollós István, Lévy Kata, Gyömrői Edit, Pfeifer Zsigmond, Róheim Géza és Rotter Lilián vettek részt. A vezető analitikusok előadásokat tartottak, amelyeket pszichoanalitikus technikai szeminárium követett Kovács Vilma vezetésével (Soreanu, 2019).

Eseteket mutattak be, és kulcsszerepet kaptak a vizontáttételről szóló viták. Itt stabilizálódott a magyar képzési rendszer sajátossága is, amely az analitikus pácienséhez való vizontáttételi érzéseinek analizálását a pszichoanalitikus képzés lényegi részévé tette. Ezt tárgyalja Kovács Vilma (1933) a kiképző analízisről és a kontrollanalízisről szóló tanulmányában. A magyar képzési rendszerben az első esetet maguk a gyakorló analitikusok felügyelték, ami lehetővé tette egy *különleges* – igaz, nem komplikációmentes – analitikus pozíció megjelenését, amelynek részeként elsősorban a jelölt pácienséhez való vizontáttételén lehetett dolgozni, és csak másodsorban a technikai készségek fejlesztésén. Bár az áttételt és a vizontáttételt egy rendszernek képzelték el, ahol az egyik elemet soha nem lehetett teljesen elkülöníteni a másiktól, fontos volt megtalálni a vizontáttétellel való munka számára a legmegfelelőbb színteret és feltételeket. A magyar analitikusok úgy vélték, kizárólag a jelölt analitikusa van abban a helyzetben, hogy páciense személyiségét, konfliktusait és reakciómódjait megítélhesse annak a szenzitív tudásnak a birtokában, amely szükséges ahhoz, hogy a vizontáttétellel megfelelő módon dolgozhassanak.

Képzeljük el, hogy ez a modell mivel járt. Bár nem volt szükségszerűen így (Szőnyi, 2014, 606., 607.), az analízis „érett fázisában” lehetőség volt arra, hogy a

szupervízió részeként a szupervideált-analitikus a pszichoanalitikus díványon fekdjön az álmodó helyzetébe kerülve. Miközben a díványon fekdjt, „megálmodta” páciensét a szupervizor-analitikus jelenlétében. A szabad asszociáció tehát „strukturálisan” beépült a szituációba. Azáltal, hogy a szupervideált-analitikus nem mozdulhatott el a díványról, vagy még inkább azzal, hogy ugyanazon a díványon találta magát újra és újra, tudattalanját e sajátos szupervíziós működésmód elvei szerint „megszólították”, és a remélt „válaszban” a tudatos és tudattalan folyamatok egyenló mértékben kifejezódhetnek.

Fontos, hogy ennek kapcsán kibogozzunk egy sajátos „csomót”, felidézve a képzés intézményesítéséről szóló vitákat, amelyek az 1920-as, 1930-as és 1940-es évek nemzetközi találkozóin zajlottak. Tévhit, hogy ezek a viták valamiféle versenyt jelentettek két „modell” – a budapesti és a berlini – között, amelynek során az előbbit elvetették az analitikus-szupervizor szerepének nem megfelelő elhatárolása miatt. Bálint fontos korrekcióval árnyalja ezt a képet:

„Egyetértés volt abban, hogy nagyobb hangsúlyt kell fektetni a jelöltnél a páciensének áttételére adott reakciói analizálására [...], ugyanakkor kiemelték azt is, hogy az esetein keresztül szemléltetett analitikus technika tanítása ugyanilyen lényeges. A két feladat közötti különbség hangsúlyozása érdekében az egyiket (a jelölt páciense felé irányuló vizontáttételének analizisét) »*Kontrollanalyse*«-nek, a másikat (a jelölt megtanítását arra, hogy miként analizáljon olyan pácienset, akinek az övétól eltérő problémái vannak) »*Analysenkontrolle*«-nak nevezték el. Hamar világossá vált, hogy a »*Kontrollanalyse*« elvégzésére a kiképző analitikus a legalkalmasabb személy, míg az »*Analysenkontrolle*« elvégzésére nem.” (Bálint, 1948, 166.)

Más szóval, míg a budapesti képzési rendszer *elvével* kapcsolatban széleskörű egyetértés mutatkozott, addig nem volt *gyakorlati* nyomon követés a képzés formalizálása jegyében. A vizontáttétellel kapcsolatos munka számára biztosított „hely” tehát továbbra is eszménykép maradt. Nem a magyar rendszer pártfogása a célom, hanem arra a tényre akarok rámutatni, hogy az elmúlt közel nyolcvan évben a szupervíziós képzéssel kapcsolatos pszichoanalitikus képzeletvilág megrekedt, valamint az annak bármiféle felülvizsgálatára irányuló szerveződés bénulttá vált. Bálint a következő mondattal nyitotta a képzésről szóló 1954-es tanulmányát: „A legnagyobb hiba, amit elkövethetünk, az lenne, ha a jelenlegi képzési rendszerünket végleges, sőt elrendezett megoldásnak tekintenénk a sokféle problémánkra” (Bálint, 1954, 157.). Majd hozzátette: „*semper reformari debet* – [...] »reformálj, szakadatlanul«.” (Bálint, 1954, 162.)

Ami igazán figyelemre méltó, az Bálint állhatatossága, hogy több olyan teret képzeljen el, amely lehetővé teszi a vizontáttétellel való munkát. Ez az ő valódi budapesti öröksége. Bálint Mihály és Alice (1939) úgy érvel, hogy amikor a jelölteket arra tanítjuk, miként végezzék az analizist, nem hagyhatunk figyelmen kívül egy mindenütt jelenlévő „változót”: mégpedig azt, ki az analitikus. A második, ugyanilyen fontos „változó” a pszichoanalitikus diád és annak egyedülálló működése, beleértve változékonyságát: „az analitikus helyzet a páciens áttétele és az analitikus vizontáttétele közötti kölcsönhatás eredménye, amelyet összetett módon alakít a

másik áttételi érzéseire adott reakció” (Bálint M. és Bálint A., 1939, 227.).

Most már abban a helyzetben vagyunk, hogy a szupervízió budapesti modelljével kapcsolatban tehetünk néhány, egzotikusságát mérséklő megjegyzést. Az első arra irányul, hogy a modellt a maga belső heterogenitásában (Szőnyi, 2014), ugyanakkor összetettségében lássuk, amely szerint nem szükséges *minden* szupervíziós tapasztalatot a saját analitikussal megélni. Azaz a saját páciensnek a díványon való megálmódása csak *az egyik* változata a szupervízióknak, amelyet e modell képvisel. A képzési esetek közül csak egyet kísér a saját kiképző analitikus, míg a többi lehet más analitikusokkal való „szabályos”, személyes vagy csoportos szupervízió, diszkusszió.

A második megjegyzés az „analitikus” és a „szupervízor” közötti határvonalakkal kapcsolatos. Ezek a határok soha nem lehetnek konkrétak, hanem mindig tudattalan módon rajzolódnak ki, többszörös áttételeket és viszontáttételeket hozva létre. Mint Berman (2000, 276.) leszögezi: „A szupervízióra úgy is gondolhatunk, mint a tárgykapcsolatok mátrixának kereszteződésére, amely legalább három személyből áll, akik mindegyike hozza a maga pszichikai valóságát, közös interszubjektív miliót kialakítva”. De ez a „legalább három személy” gyakran magában foglal egy negyedik pozíciót is, még hozzá az analitikus analitikusának pozícióját. Még ha a szupervízió budapesti modelljén belül vagy kívül helyezkedünk is el, a tárgykapcsolatoknak e komplex mátrixában ugyanúgy benne vagyunk: az „analitikus a szupervízorban” és a „szupervízor az analitikusban” sajátos összefonódása bizonyára nagy jelentőséggel bír.² Fontos feltenni magunknak a kérdést, hogy ezek a pozíciók miként jelennek meg a képzésben lévő analitikus tudattalanjában. Továbbá illúzió lenne azt hinni, hogy a viszontáttételi munka a jelölt személyes analízisére bízható (Berman, 2000, 274.). Az a feltételezés, hogy a viszontáttételi munkát az analízisbe, az esettel kapcsolatos technikai munkát pedig a szupervízióba lehet delegálni, nem a jó határvonalak meghúzására, hanem a hasítás útján történő ellenállásra példa, ezt pedig a szupervízió helyzete már eleve magában hordozza.

A harmadik megjegyzés a budapesti szupervíziós modellt a budapesti iskola viszontáttételre vonatkozó vizsgálódásainak szélesebb kontextusába helyezi. Figyelemre méltó, hogy az a gyakorlat, mely szerint az egyik képzési esetet a saját analitikus felügyeli, nem elvont elvként jelenik meg, amelyet megkérdőjelezhetetlenül követni kell, hanem tapasztalatokon alapul, beleértve a szupervízor tapasztalatait is. Kovács Vilma (1933) leírásából tudomást szerezhethetünk arról, hogy miféle nehézségekkel szembesült, amikor a szupervízióban részt vevő jelöltek által bemutatott anyagban „tájékozódni” próbált, ha az adott előadó nem saját páciense volt. Mint írja: „Nem ismerve a jelölt karakterét és reakció-formáit, nem tudhattam bírálni, hogy milyen szempontokból ítéli meg a különböző szituációkat” (Kovács, 1933, 247.). Kovács tapasztalatai szerint az analíziskontroll kontrollanalízis nélkül felületes és elégtelen volt, mert a viszontáttételt nem tudták megfelelően átdolgozni a szupervízió keretein belül.

² Ahogy Berman (2014) állítja, az analízis és a szupervízió tartalma között bizonyos fokú átfedések vannak, ami szükségessé teszi kölcsönhatásaik folyamatos feltárását, az analízisen és gyakran a szupervíziókn belül is: „Minden jelölt–analitikus–szupervízor háromszög új jelentőségű kérdéseket vethet fel, és a különböző szereplőknek tulajdonított jelentőség nem feltétlenül felel meg a deklarált funkcióiknak.” (Berman, 2014, 283.)

Úgy tűnik, hogy a budapesti analitikusok legfontosabb kérdése az volt, „mi a teendő a viszontáttétellel?”. Ez a kérdés Bálint Mihály felfedezéseiben is jelen van, különösen a „Bálint-csoportokkal” végzett kísérleteiben, amelyek gyökerei az 1930-as évek Budapestjéhez köthetők, majd később, az 1950-es években Angliában fejlesztette azokat tovább (Mészáros, 2009, 217.; Kutter, 2002). E csoportokban az orvosok olyan eseteket mutatnak be, amelyek valamilyen nehézséget jelentenek számukra, a csoportvezetők pedig intervenciókat hajtanak végre, így kialakítva azt a pszichoanalitikus gondolkodásmódot, munkamódszert, mely segít az esetek feldolgozásában, és mélyreható változásokat hoz létre az orvosok személyiségében, valamint abban, ahogyan az orvos-beteg kapcsolathoz viszonyulnak.

A Bálint-csoportokban az esetet átbeszélik, amit szabad asszociáció egészít ki. A csoportokban Bálint arra kérte az orvosokat, hogy ne használjanak jegyzeteket az esetmegbeszélés során. Amikor az esetet a csoport számára bemutatják, az az alapfeltevés, hogy van valami, ami még feltáratlan. Sem az előadó, sem a csoporttagok, sem a csoportvezető nem tudja, hogy pontosan mit is keresnek. A legfontosabb, hogy az esetek összehasonlítása tulajdonképpen az esetekhez köthető viszontáttételek összehasonlítását jelenti. Úgy vélem, hogy a Bálint csoportokkal végzett munka célja az volt, hogy finomítsa a viszontáttétellel kapcsolatos megértését és szókincsét. Elsődlegesen nem az volt a szándéka, hogy a pszichoanalízist annak megszokott keretein kívül „alkalmazza”, hanem inkább egy újabb „hely” létrehozása, amelyen keresztül a viszontáttétel tanulmányozható. Bálint (1970) közvetlen kapcsolatot teremtett a Bálint-csoportokban történő esetbemutatás és a magyar szupervíziós rendszer között: a tárgyalt eseteket ugyanis mindkettő „álomszövegként” kezeli.

A kérdés, hogy „Mit tegyünk az viszontáttétellel?” részben magyarázza a budapesti szupervíziós modellel, illetve annak gazdagságával és kreativitásával szembeni ellenállásunkat. A fentebb említett megfélemezés összetett kontextusa egyre távolabbivá teszi számunkra a Budapest-modellt. Szőnyi (2014, 606.) egy nemrégiben megjelent tanulmányában ezt írja: „1987-ben Ajkay Klára interjúkat készített magyar képzésben lévő analitikusok körében arról, miként látják a budapesti modellt. Sajnos ez a New Yorkban tartott előadás publikálatlan maradt.” Elgondolkozhatunk azon, vajon mi lehet a kudarc oka, hogy e modell gyakorlatainak és tapasztalatainak gyűjteményét, amely olyan nehéz kérdéseket vet fel számunkra ma, nem sikerült átvinni a köztudatba. Egy egyéni, kiadatlan tanulmánynál feltehetőleg sokkal jelentősebb szerepet játszik az, hogy a pszichoanalitikus szakma vonakodik szembenézni Budapest szellemeivel.

A szupervízió ferencziánus elvei napjainkban

Ferenczi Sándor nem hagyott ránk a szupervízióról szóló írásokat, de több műve (Ferenczi, 1929, 1932a, 1933) tartalmaz gondolatokat a pszichoanalízis *episztemikus* státuszáról (mi a pszichoanalitikus tudás?); *technikai* felvilágosításokat az áttételről (milyen működésmódok mentén adják át a pszichoanalitikus tudást?); és

megjegyzéseket az analitikus *etikai* helyzetéről (mi a pszichoanalitikus viszonya a tudáshoz és a tekintélyhez?). Azzal, hogy megvizsgálunk néhány olyan Ferenczi-féle felismerést, amelyek közvetlenül vonatkoznak a szupervízióra, magát a szupervíziót is szilárdan *metapszichológiai alapokra* helyezzük: a tudattalan áttételről és a diádok működéséről szóló pszichoanalitikus tudásunkat bizonyára nem lehet felfüggeszteni, amikor a szupervízió témájához közelítünk (a szupervízió Ferenczi-féle tárgyalását lásd még: Kupermann, 2018).

A következőkben bemutatom, hogy Ferenczi metapszichológiája és a technikával kapcsolatos elképzelései milyen módon segítenek abban, hogy új felismeréseket tegyünk a szupervízió helyzetét illetően, illetve eljussunk korunk szupervíziójának megfelelő paradigmájához. „Korunk” sajátosságát olyan módon határozom meg, amely szerint egyfajta kötelező érvényű elkötelezettséget szükséges vállalni a viszontáttétel vizsgálatára: jöjjenek bármilyen pszichoanalitikus „korszakok”, ragaszkodnunk kell ahhoz, hogy azok ne forduljanak el a viszontáttétel megértésének szentelt egyre több munkától.

Ferenczi fontos adalékkal gazdagítja Thomas Ogden kijelentését, miszerint „a szupervizor segít az analitikusnak álmodni”, „a szupervíziót alkotó pár feladata pedig az, hogy »megálmodja« a páciens, azaz olyan »fikciót« hozzon létre, amely hű az analitikusnak az analizálttal kapcsolatos érzelmi tapasztalataihoz” (Ogden, 2005, 1265.). Más szóval, a szupervizor szerepe az, hogy segítsen a jelöltnek megálmodni a pácienssel kapcsolatos élményének azon elemeit, amelyeket korábban csak hiányosan tudott („megszakított álmok”), vagy szinte teljesen képtelen volt rá („meg nem álmodott álmok”) (Ogden, 2004, 857.).

Azt állítom, a Ferenczi-féle szupervízió során „kettős álmodás” vagy „koncentrikus álmodás” zajlik: álom egy másik álomban, vagy álom, amely álmot álmodik.³ A lényeg, hogy két álom van; az álmok között pedig kapcsolat. Ez a „kettős álmodás” azt jelenti: a szupervizor által alkalmazott technika lehetővé teszi, hogy a résztvevők mindig szem előtt tartsák mind az első álmot (még akkor is, ha ez egy „kis” álom vagy egy „megszakított” álom – Ogden kifejezéseit használva), mind a második álmot, amely ott és akkor megjelenik a szupervizor és a szupervideált között. A szupervizor nem redukálja az első álmot második álommá, vagy fordítva: nem olvasztja össze az álmokat egyetlen főálommá, amelyben az eredeti álmok összeolvadnak, hanem tudatában marad annak, hogy a két álom bonyolult módon kölcsönhatásba léphet egymással. Továbbá a szupervíziós pár munkájának része az is, hogy regisztrálja ezeket az áttételeket, amelyek az egyik álom és a másik között zajlanak. Ogden képével ellentétben nem azt mondjuk, hogy a szupervízióban „egy megszakított álom kezdődik újra”, vagy „egy meg nem álmodott álom álmodik”, hanem azt: „egy álom (vagy annak hiánya) egy álmon belül kerül elmesélésre”. Mint ilyen, a szupervíziós helyzet mindig triadikus, és három jelenlétet (a páciensét, az analitikusét és a szupervizorét), valamint két álmodási aktust (az analitikus álmodja a páciens; a szupervizor álmodja a páciens álmát) foglal magában.

A „kettős álmodás” képen keresztül megragadva Ferenczi észrevételeit az

³ Ez a formula minden, a budapesti iskolához köthető szupervíziós gyakorlat szellemiségére vonatkozik, függetlenül attól, hogy az adott szupervíziót fekvő végzik-e vagy sem.

analitikus helyzetben megjelenő hatalomra és tekintélyre vonatkozóan, felismerhetjük, hogy jórészt egy eszményképről van szó. Ferenczi számára az analitikus tér horizontalitása, amelyet gyakran említ, különösen a *Klinikai naplóban* (Ferenczi, 1932a), állandó törekvés és küzdelem terepe, nem pedig eleve adott. A horizontalitás Ferenczi számára ige, és az analitikusnak (szupervizornak) folyamatosan törekednie kell annak megvalósítására a hierarchia felállítására irányuló ösztönkésztetések ellenében, amely az analitikus saját tudattalanjából, a páciens (szupervideált) tudattalanjából és magából az analitikus (szupervíziós) találkozás struktúrájából származik. Más szóval, akárcsak az analitikus, úgy a szupervíziós helyzet is rekonstruálja a *gyermeki engedelmisség* eredeti helyzetét. Ennek kapcsán Ferenczi felfogása az „agresszorral való azonosulásról” döntő jelentőségű, és a „Nyelvezavar a felnőttek és a gyermek között” című tanulmánya (Ferenczi, 1933) fenntartja ennek aktualitását.

Ehelyütt egy kevésbé ismert, korábbi írását szeretném idézni „A vadló megszelídítése” címmel, amelyben Ferenczi (1913) a tekintély és az alávetettség természetéről értekezik. Ebben a rövid szövegben aprólékos leírást ad egy „lósuttogó” tevékenységéről, aki sikeresen megszelídít egy vadlovat. Ennek a háziasításnak a kulcsa nem az erő és a ráerőltetés, sem az enyhe és gyengéd csábítás, hanem a kettő közötti gyors váltakozás, amely képes „megtörni” az állatot, azáltal, hogy elviselhetetlen intenzitást gerjeszt, és a nem teljesült elvárások zavarát okozza a megszólított regisztereket illetően (a szeretet kifejezésétől a rettegéskeltésig meghatározott sorrendben) (Soreanu, 2018a, 64.). Az idomár, úgy tűnik, pontos taktikát alkalmaz, amikor a szeretet és rettegés együttes használatáról szerzett ismeretére támaszkodva, először szeretetteljes simogatást, monoton altató beszédet alkalmaz, majd tekintélyt parancsoló, kényszerítő jellegű hangos utasításokat ad. Ferenczi (1913) az előbbi taktikát „anyai hipnózisnak”, az utóbbit „apai hipnózisnak” nevezi. Az alávetettség e bonyolult eseményével elvész az önálló cselekvési készség, és ezzel együtt a kételkedés képessége is. Az egyén eljut oda, hogy figyelmen kívül hagyja saját lelki és fizikai tapasztalatainak érvényességét, és az ítéletalkotást egy külső erőnek adja át (Soreanu, 2018a, 64.).

Visszatérve a szupervíziós helyzetre, Ferenczi hatalommal és tekintéllyel kapcsolatos meglátásai a szupervízió egyik legfontosabb alapelveire mutatnak rá: a technikai jellegű pszichoanalitikus tudás pusztá átadásán túl, a szupervizor szerepe az is, hogy tudatos figyelemmel kísérje a gyermeki engedelmisség jeleneinek újbóli megjelenését, miként saját anyai és apai hipnózistaktikáját, amelyet a szupervideáltal szemben alkalmaz. Önmagában az a tény, hogy a szupervizor más személy, mint a saját analitikus, nem garancia arra, hogy a jelölt a tekintélynek való alávetettség megkerülhetetlen problémáját megfelelő vagy kreatív módon fogja tudni kezelni. Továbbá az az elképzelés, hogy a gyermeki engedelmisség problémái valamilyen módon a saját személyes analízis számára vannak „fenntartva”, és ezért a szupervíziós helyzet „mentes” lehet ezektől, éppoly antipszichoanalitikus, mint amennyire illuzórikus. A tudás átadásának olyan módjára hivatkozik, amely kívül áll az áttételen és a viszontáttételen, ez pedig pszichoanalitikus kereteken belül maradva – képtelenség. Függetlenül attól, hogy a szupervízió melyik „modelljét” tárgyaljuk, a „szupervizor az analitikusban” és az „analitikus a szupervizorban” kérdése adott

marad. Az anyai hipnózis és az apai hipnózis körüli küzdelmek (mind a szupervizor, mind a szupervideált esetében) tehát már mint „demokratizált” folyamatok köszönnek vissza a különböző szupervíziós modellekben.

A képzési rendszerekről szóló 1948-as tanulmányában Bálint Mihály a pszichoanalitikus képzés légkörét a „primitív beavatási szertartásokhoz” (Bálint, 1948, 167.) hasonlította, amelyek célja „a jelöltet arra kényszeríteni, hogy azonosuljon a beavatójával, introjektálja őt és ideáljait, ezekből az azonosulásokból pedig egy erős szuperegót építsen, amely egész életére hatással lesz” (Bálint, 1948, 167.). Jobban kifejtve kritikáját, Bálint emlékeztet bennünket Ferenczi egyik innovatív hozzájárulására a szuperegó „őrült” részének megértése kapcsán, amely az agresszorral való azonosulási folyamatok és az agresszor büntudatának beépülése révén alakul ki – ez a „szuperegó intropresszió”. (Ferenczi, 1930, 227.). Korábban úgy érveltem, hogy ez a szuperegó nem egy tárgy vagy egy tárgyi aspektus, hanem egy jelenet introjekciójának eredménye; egy jelenetként élő szuperegó (Soreanu, 2018a, 218.; Soreanu, 2018b). Ez a jelenet a pszichében kering, szüntelenül lejátssza az erőszakos találkozást egy „túl nagy (kövér) agresszor” és egy „sokkal kisebb, gyengébb személy között, akit az agresszor elnyom és ural” (Ferenczi, 1930, 228.). A szupervízió kontextusában különös érzékenység alakulhat ki a „szuperegó intropresszió” jeleneire, amikor a hatalom működésének „őrült” és analízatlan aspektusa (az intézményes formából vagy a szupervizorból eredően) ráterhelődik a szupervideált személyre, rendkívül káros következményekkel hatva az énjére, saját szuperegójának szigorúságára, valamint általában az intézményi folyamatokra és a pszichoanalitikus tudásátadásra nézve.⁵

Tekintettel ezekre a kihívásokra, mit jelenthet a horizontalitás megteremtésére irányuló fellépés a szupervízió kontextusában? Ferenczi „meggyőződésről” beszél, amely a puszta „hiedelemmel” ellentétben, nem vezethető le csupán logikai alapú belátásból, hanem affektív élményként szükséges azt megélni, sőt a testben is érzékelhető (Ferenczi, 1912). A szupervízió a meggyőzések, és nem a hiedelmek kialakulásának terepe. A szupervizor intervenciója akkor minősíthető pszichoanalitikus tudás átadásának, ha az egyaránt megélhető intellektuális, affektív és testi élményként a páciens „megálmodásához” kapcsolódóan, amelyet a szupervideált hoz be a szobába.

Ezzel elérkeztünk egy másik nagyon fontos témához: a regresszióhoz a szupervízió keretében. Számos kortárs szerző írt arról, hogy az elsődleges folyamathoz tartozó pszichés jelenségek miként nyilvánulnak meg szupervíziós helyzetben, sőt, ezek akár a szupervíziós helyzet struktúrájának velejárájaként is tekinthetők (Cassorla, 2001; Doehrman, 1976; Frijling-Schreuder, 1970; Yerushalmi, 2012; lásd még: Bolla, 1987; Spurling, 2008). Bár itt lehetetlen lenne áttekinteni azt, milyen mértékben járult hozzá Ferenczi a regresszió témájához, ideidézem egyik kevésbé ismert fogalmát, a gnóvizist, amely a trauma „újraélésének” idejéhez és a trauma előtti időbe való visszatéréshez kapcsolódik. „A két véglet: Hiszékenység és szkepticizmus” című művében (Ferenczi, 1932b) a „pszichognóvizisról” vagy „gnóvizisról” ír, amelyet úgy tekint, mint „azt a reményt, hogy megfelelően mély relaxáció révén lehetséges egy múltbeli élményhez vezető útra közvetlen módon úgy eljutni, hogy azt minden értelmezés nélkül igaznak lehet elfogadni” (Ferenczi, 1932b, 263.). Itt a trauma előtti

és a trauma utáni idő összeér. A „pszichonózis” nem közvetlen hozzáférést jelent ahhoz a tapasztalathoz, hogy „a dolgok valóban úgy voltak”, hanem *a hitelesség és a valóságosság hatását* kelti (Soreanu, 2018a, 71.). A poszttraumás állapot – paradox módon – magában hordozza a lelki gazdagodás kiteljesítőbb lehetőségeit, és radikálisabban kapcsolati jellegű, mint a trauma előtti állapot. Hasonló módon a szupervíziós intervenciók sem lehetnek „igazak”, „valóságosak” vagy „autentikusak”. Amennyiben az intervencióknak sikerül hatást kiváltaniuk a nehéz esetanyag kezelésében, az úgy is megítélhető, hogy azok a szupervízióval járó „álomálmodás” vagy „kettős álmodás” munkájában *a „valóságghűség” hatását* keltik. A „gnóziról” szóló rövid művében Ferenczi hozzáteszi: „Valójában végső soron van valami, amit nem lehet, nem kell és nem szabad értelmezni – különben az analízis az érzelmeknek és az eszméknek többnyire saját ellentéteikkel való végtelenített helyettesítésévé válik” (Ferenczi, 1932b, 263.). A szupervíziós munka hasonlóan ki van téve a túlértelmezés és az eszméknek az ellentéteikkel való végnélküli felcserélés kockázatának.

Végezetül még egy, kreatív potenciállal bíró zavaró tényezőt kell megemlíteni a szupervízióról szóló gondolatok terén, amely Ferenczi munkásságán keresztül a „párhuzamos folyamat” fogalmához kapcsolódik. Az elmúlt évtizedekben ez a fogalom ahelyett, hogy jelentősebb formát öltött volna, kissé ellaposodott, főként azért, mert többnyire a projektív identifikációk rendszerén keresztül értelmezték (Issacharoff, 1982) – tömören annak megfelelően, hogy az analitikusnak a pácienssel szerzett pszichés élményei az analitikus és a szupervizor között a szupervíziós keretben újrajátszódnak. (A „párhuzamos folyamattal” kapcsolatos néhány kulcsfontosságú hozzájárulást lásd: Arlow, 1963; Searles, 1955; Doehrman, 1976; és Ogden, 2005.) Ogden (2005) amellett érvel, hogy relevánsabb kiindulópont lenne visszatérni Searles (1955) *reflexiós* folyamatról szóló úttörő munkájához, amely egyébként a *párhuzamos* folyamat megfogalmazásához vezetett. Mint írja:

„A szupervizor által átélt érzelmek – beleértve a privát, »szubjektív« fantáziaélményeit és a szupervideállal kapcsolatos személyes érzéseit is – gyakran értékes felvilágosítást nyújtanak a szupervizor és a páciens közötti kapcsolatra aktuálisan jellemző [tudattalan interszónális] folyamatokról. Ráadásul gyakran éppen ezek a folyamatok azok, amelyek nehézséget okoznak a terápiás kapcsolatban. [...] A [tudatos és tudattalan] folyamatok, amelyek jelenleg a páciens és a terapeuta közötti kapcsolatban működnek, gyakran tükröződnek a terapeuta és a szupervizor közötti [tudatos és tudattalan] kapcsolatban [...] Ezt a jelenséget reflexiós folyamatnak fogom nevezni.” (Searles, 1955, 157-159.)

Ha hűek maradunk ahhoz az elképzeléshez, hogy a szupervízió a „kettős álomnak” vagy „egy álom megálmodásának” ad teret, akkor világossá válik, hogy az első álomnak a második álomban való újrajátszására való összpontosítás egyoldalú. Az analízis azon aspektusaihoz való ragaszkodás, amelyek a szupervízióban „párhuzamba” kerülnek, arra utalhat, hogy ellenállunk a szupervizor és a szupervideált közötti kapcsolatban zajló egyedi áttételi jelenségek feldolgozásának (Stimmel, 1995, 609.). Ez azt jelentheti, hogy a szupervizor hajlamos a szupervíziós kapcsolat nehézségeit vagy konfliktusait a páciensnek tulajdonítani, miközben a szupervíziós diádot az analitikus diád reflexiós felületeként kezeli. Ahogy Berman (2000, 280.)

helyesen rávilágít, a szupervíziós kapcsolat bizonyos aspektusai egyszerűen „nem-párhuzamosak”, míg a szupervízió holtpontjai időnként minden olyan pszichés jelenségen túlmutatóan alakulnak ki, amelyet „párhuzamos” folyamatnak gondolhatunk. A budapesti iskola fókuszja a viszontáttételre helyeződik (beleértve a szupervizor viszontáttételét is), ezzel pedig különleges helyet biztosít a „nem párhuzamos folyamatok számára”, és végső soron a szupervíziós diád egyediségéhez vezet.

A Ferenczi-féle paradigmában a szupervíziós helyzet „kettős álmodása” radikális potenciállal bír, mert „kettős tanúságtételt” jelent: a szupervizor az analitikus tanúságtételének tanúja. A trauma jelenete tehát „kettős keretben” mutatkozik meg, ezzel pedig a szenvedést, amelynek elismerését korábban megtagadták, a legnagyobb valószínűséggel ismerik el.

Esetismertetés: viszontáttétellel a középpontban

Ebben az esetismertetésben egy szupervizorral és egy szupervideálttal találkozunk, akik hat éve dolgoznak együtt négy különböző klinikai eseten, amelyek közül az egyik képzési eset volt. A szupervizor két éven keresztül csoportos szupervízió keretében is megtapasztalta a szupervideált munkáját, valamint jól ismerte annak intézményen belüli működését. Az egyik ülésre a szupervideált zaklatottan érkezett, mert egy páciense meg akarta szakítani az analízisét. A súlyosan traumatizált páciens a szupervideált akkor már több mint két éve kezelte, hetente kétszer találkoztak. Az analízis gyors ütemben haladt előre, és jelentős javulás volt megfigyelhető. A negatív terápiás reakció kockázata jelen volt, és ezt tudomásul is vették, mivel a páciens korábban már megpróbálta megszakítani az analízist. A szupervideált ebben az első esetben megfelelően tudott közreműködni, és a páciens végül folytatta az analízist.

A szupervíziós ülésen, a pácienssel folytatott utolsó ülés részleteinek átbeszélése során a szupervideált a lehetséges befejezés miatti veszteségérzéséről és a szomorúságáról beszélt. A felfokozott érzelmek egy pillanatában a szupervideált így szólt a szupervizorhoz: „Ez volt az egyik legfontosabb páciensem, ha nem a legfontosabb, olyan sokat tanultam tőle.” A szupervizor meghallgatja az elmondottakat, szünetet tart, és azt kérdezi: „Olvas Thomas Mannt?”. A szupervideált azt válaszolja, hogy igen, ismeri Thomas Mann műveit. A szupervizor így folytatja: „Thomas Mann-nál, *A varázshegy*ben azok, akiknek tuberkulózisa van, a legsúlyosabb esetek, és egyben a legfontosabbak. Ők a legértékesebbek.” A szupervideált ekkor hosszabb ideig hallgat. Ez egy olyan intervenció, amelyet akkor nagyon intenzívnek érez, egyúttal pedig jelentős és tartós hatása van a klinikai munkájára.

Az ülés után a szupervizor sűrített képe mintegy szétterjedve, különböző asszociációs láncok forrásává válik. De maradjunk Thomas Mann-nál és a betegség hierarchizáló jelentőségénél. Thomas Mann *A varázshegy* (1924) című műve az első világháborút megelőző években, 1907 és 1914 között játszódik, egy tuberkulózis-klinikán a svájci Alpokban. A történet a főhős, Hans Castorp életének hét évét öleli fel, aki végül a klinikán köt ki. Egyúttal a melankólia hét évét is bemutatja, amelyet a

halál és a betegség jegyében él meg. A melankolikus időbeliséget a szanatórium életet elbutító rutinja csak fokozza. A betegek, a látogatók és a személyzet között általános rossz közérzet uralkodik.

A szanatóriumban az embereket már nem a kollektívában betöltött szerepük határozza meg (mint egy család, egy szakmai szervezet, egy város vagy egy ország tagjai), hanem a betegségük alapján osztályozzák őket. Ez ténylegesen a betegség hierarchizálásához vezet, ahol a súlyosabb betegek nagyobb tiszteletnek és megbecsülésnek örvendenek, ami azt eredményezi, hogy egyes betegek eltúlozzák a tüneteiket. Ez egy egész társadalmi és pszichés szerveződés, amelynek középpontjában a betegség áll. A szanatórium így a betegség megőrzésének, nem pedig a gyógyításának helyévé válik. Hans Castorp látogatóként érkezik oda, de könnyen elcsábítja a klinikai élet rutinja és az ezzel járó melankolikus közösségi szervezet.

Visszatérve a szupervíziós kerethez, láthatjuk, hogy egyetlen intervencióval a szupervízor képes rámutatni egy fontos vakfoltra a szupervideált viszontáttételben, azonban egy potenciális zsákutcára is, amely tágabb értelemben befolyásolja az analitikus klinikai gyakorlatát. A közös munka hossza és mélysége miatt a szupervízor képes arra, hogy e beavatkozással rámutasson az analitikus esetei közötti láthatatlan térre. A szupervideált megjegyzése kapcsán, miszerint „Ez volt az egyik legfontosabb páciensem...”, a szabad asszociáció jegyében a szupervízornak eszébe jut A *varázshegyben* megjelenített társadalmi szerveződés. A szupervízor tudja, hogy érvényes a szupervideálnak a klinikai munkára irányuló azon ambíciója, hogy mint pszichoanalitikusnak, nehéz esetei legyenek. A szupervízor azonban azzal is tisztában van, hogy ez jelentős kockázatokkal jár. A szupervízor szerepe ilyenkor az, hogy megkérdőjelezze a viszontáttétel megcsontosodott pozícióit, amelyek az analitikus saját komplexusaiban gyökereznek. Ez az intervenció azonban nem lenne lehetséges anélkül, hogy ne látta volna jónéhány éven keresztül a szupervideált munkáját különböző klinikai és intézményi kontextusokban. Ez a tudás megközelíti azt a bensőséges ismeretet, amelyre Kovács Vilma 1933-ban mint a szupervíziós intervenciók elengedhetetlenül fontos elemére hivatkozott a budapesti szupervíziós modellről szóló érvelése kapcsán. Bár esetünkben a szupervízor nem a szupervideált analitikusa, ahogy az a budapesti modell szerint történik, ám a szupervideált páciensére irányuló viszontáttétele vonatkozásában azon meglátások alapján avatkozik be, amelyeket az évek során összegyűjtött szupervideáltjáról a különböző helyzetekben.

A szupervideált reakciója erőteljes, és nemcsak a szupervízióba vitt esetben megjelenő viszontáttételi érzések jobb megértéséhez vezet, hanem klinikai munkájának egészére is kiterjed. A szupervízor nem akarta azt sugallni, hogy a szupervideált melankolikus, de egy hiperbolikus kép használatával (ami egyébként a szupervideált stílusának része) felhívta a figyelmet a szupervideált pácienseivel való pillanatnyi tudattalan, „egyenlőtlen” bánásmódjára, sőt a páciensek néma „hierarchizálására” is, aszerint, hogy mennyire „nehéz” esetek, vagy jelentenek klinikai kihívást. Bár döntő fontosságú, hogy az efféle veszélyt folyamatosan átdolgozzuk, de még jelentősebbé válik ez akkor, amikor súlyosan traumatizált páciensek analitikusai vagyunk, akik előhívhatják az analitikus mindenható tendenciáit, vagy egyfajta *furor sanandi* veszélyét.

A szupervízor intervenciója intenzív reakciót váltott ki a szupervideálnál, pontosan azért, mert elsősorban viszontáttételi vakfoltját érintette, nem pedig intellektuális vagy technikai ismereteket közvetített. A szupervízor közreműködése tehát az analitikus értelmezéshez hasonlóan hatott. Ereje a tudattalan kommunikációban rejlett. Ebben állt hatékonysága. A szupervideált később elárulta, hogy gondolatban gyakran visszatér a szupervízor által felidézett képhez. Az ilyen módon megvalósuló klinikai munka pedig túlmutat az ismertetett egyedi eseten. A szupervíziós ülés után a szupervideált úgy érezte, hogy a klinikai esetei közötti viszony megváltozott, és a betegség vertikális tengelye, amely azzal fenyegetett, hogy tudattalanul is ennek mentén helyezze el betegeit, most inkább egy vízszintes síknak tűnt, ahol mindenki egyedi teret foglal el, és egyiküket sem érezte „fontosabbnak”. Ha a nehéz esetekkel kapcsolatos viszontáttételre gondolunk, az analitikus túlságosan sebezhető a páciensektől érkező igényekkel szemben, hiszen ezekben megnyilvánul az a tudattalan vágy, hogy úgy kezeljék őket, mint „kiválasztottat” vagy „kedvencet”.

Fontos megjegyezni, hogy a szupervízor intervenciója egy irodalmi képre támaszkodott, nem pedig egy adott technikáról szóló tanulmányra hivatkozott. A szupervízor szabadon asszociált a fentebb bemutatott anyagra, és az analitikus páros egy pillanatra Thomas Mann *Varázshegyében* találta magát közös munkája során. A szupervízor megtalálta a módját annak, hogy rámutasson egy olyan kockázatra, amely különböző intenzitással, különböző pillanatokban mindannyiunkat érint: az áttételi igény elfogadásából következően az analitikus térben megjelenhet egyfajta melankólia azáltal, hogy a viszontáttételben túl merev „gyógyító” pozíciót veszünk fel.

Zárszó: napjaink szupervíziója

Mi marad számunkra a budapesti pszichoanalitikus iskola eszméinek megismerése után? Az első és legfontosabb alapelv (vagy mondjuk így: „nulladik elv”), hogy a viszontáttétel központi jelentőségű; az analitikus páciensével szembeni viszontáttétele és a szupervízor analitikusával szembeni viszontáttétele egyaránt, valamint az a mód, ahogyan ezek kölcsönösen hatnak egymásra. Ez a tulajdonképpeni tartalma annak a rejtélyesebb megfogalmazásnak, miszerint a szupervízió a „kettős álmodás egy formája”. A fentebb hivatkozott elvnek a „szuperegó intropresszió” (Ferenczi, 1930, 227.) elkerülésében van szerepe, mégpedig azáltal, hogy pontosan megnevezi az autoritás problémakörét, amely a szupervízor részéről az anyai hipnózis és az apai hipnózis aktusainak sorozatában ölt formát. A második elv szerint törekednünk kell arra, hogy a *hittől* eljussunk a *meggyőződésig*, ami egyaránt magában foglalja a szupervízor intervenciójának intellektuális, affektív és testi befogadását. A harmadik alapelv az, hogy ne zárkózzunk el az elsődleges folyamatok szupervízióban való megnyilvánulásaitól, és különösen a regresszió azon sajátos formáitól, amelyeket a szupervíziós kontextus magában hordozhat. Itt különösen fontos Ferenczi (1932b) „gnózisra” vonatkozó elképzelése. A negyedik alapelv újra határozottan rögzíti a *párhuzamos folyamat* gondolatát mint az áttétel–viszontáttétel rendszerének egyfajta „kaleidoszkópját”. Attól függően, hogy a szupervízióban az „álom megálmodása” folyamat milyen aspektusára helyezük a fókuszot, a felismerések különbözőek

lehetnek. Az egyik legfontosabb dolog, hogy a szupervíziós helyzetet soha ne redukáljuk az analitikus helyzet tükörképére. Bármilyen tükrözési rendszer működjék is, az biztosan olyan lesz, amelynek megvannak a maga – a szóban forgó egyedi szupervíziós diádra jellemző – torzulásai. A szupervízió ezen elveinek metszéspontjában nem a technikai tudás átadása mutatkozik meg, hanem a *pszichoanalitikus* saját munkája során tanúsított *etikai tartása*, aminek jegyében mindig készen áll arra, hogy megvizsgálja az áttételek sokféleségét⁴ és azok bizonyosságainak alapjait.⁵

Ebből a szempontból minden pszichoanalitikus, valamint a pszichoanalízis mint szakterület egésze számára etikai kötelesség, hogy folyamatosan felülvizsgálja bármely adott törvény vagy szabály konkrét *tartalmát*, beleértve a szupervízió általános gyakorlatát szervező szabályokat is. Mint fentebb említettük, Bálint Mihály (1948) világosan beszámol arról, hogyan szűkült az e témában folytatott viták tere. Attól az elvi megállapodástól, hogy az analitikus vizontáttételével kapcsolatos munkáját be kell vezetni a képzés/szupervízió rendszerébe, az 1947-es új szabályozás (*London Standing Rules*) odáig jutott, hogy gyakorlatilag betiltották a Budapest-modellt, mégpedig anélkül, hogy más intézményi megoldást találtak volna a vizontáttétellel való bonyolult munka problémájára.⁶

A fent említett etikai kötelesség közvetlen következménye, hogy jelentős ráfordítást szükséges biztosítani ahhoz, hogy a szupervízió mikéntjéről szóló, különféle pszichoanalitikus társadalmakra, irányzatokra és földrajzi helyekre jellemző beszámolókat össze lehessen gyűjteni. Ez azt jelenti, hogy a szupervízió budapesti modelljéhez való közeledésünk során – paradox módon – közben eltávolodunk attól a szemlélettől, hogy ugyanolyan érdeklődéssel vegyünk figyelembe eltérő pszichoanalitikus műhelyeket és szokásokat. Szinte etnográfiai érzékenységre van szükség a szupervízió e polifonikus tapasztalatainak összegyűjtéséhez a pszichoanalitikus kultúrákban.

Bár e tanulmány keretein túlmutat, hogy ilyen etnográfiai kísérletbe bocsátkozzunk, két olyan irányzat van, amely kifejezetten fontosnak tűnik a szupervízióról alkotott képzeletünk gazdagításában. Az első irány a *csoporthoz tartozó szupervízió* jelentőségének megértése a pszichoanalitikus képzésben. Mivel ott a többszörös áttételek kerülnek előtérbe, a csoport értékes válaszokkal szolgálhat az intervenciók dehierarchizációjának kérdésében. Emlékezzünk Helene Deutsch „találmányára”, aki a bécsi képzésben bevezetett egy olyan szupervíziós szemináriumot, ahol a csoport két esetet követett nyomon hosszabb időn keresztül: az

⁴ A szupervízió közegéről mint polifonikus térről lásd Safra, 2018.

⁵ A szupervízió és az etika vizsgálatát lásd Dunker, 2018.

⁶ Ahogy Bálint érvel: „Bár végül megállapodás született arról, hogy a vizontáttétel analízisének a képzés lényeges részét kell képeznie, azaz a kiképző analízis és a gyakorlati munka nem választható szét, nem sikerült döntést hozni abban a kérdésben, hogy a képzésben részt vevő analitikusnak vagy másnak kell-e kezdenie a szupervíziót a jelöltnél. Erős érvek szóltak ezek mellett és ellen is. Amint a második Négy Ország Konferencián folytatott vita összefoglalója megállapította, további tapasztalatokra lesz szükség, mielőtt bármilyen döntést hozhatnánk ebben a kérdésben. Ennek ellenére minden további vita közzététele nélkül az új szabályozás (*London Standing Rules*, 1947) kimondja: »A jelölt személyes analízisét végző analitikus nem vállalhatja a jelölt eseteinek szupervízióját.« Amennyire tudjuk, ez a kijelentés nem gondosan megtervezett és ellenőrzött megfigyelések eredménye; számomra inkább egy újabb dogmatikus kötelező döntésnek tűnik.” (Bálint, 1948, 166.)

egyik esetet egy jelölt, míg a másikat egy tapasztalt analitikus mutatta be (Leader, 2010). Ahogy Darian Leader (2010, 230.) hangsúlyozza, ez a módszer nagy valószínűséggel igen kreatív módon kérdőjelezte meg az analitikus generációk közötti megcsontosodott szeparációt. Ilyen keretrendszerben a jelöltek láthatták, hogy a tapasztalt analitikus is képes hibákat elkövetni, miként a jelölt is képes akár zseniális megoldásokat találni a nehéz klinikai helyzetekre.

A második irány a szupervízió „életének” megértése az analitikus életében. Más szóval az, hogy különböző pszichoanalitikus kultúrák analitikusai miként alakítják át a képzési esetek szupervízióját *élethosszig tartó szupervízióban*. A szupervíziós tapasztalat egészére vonatkozó szemléletünk függetlenítése az intézményekhez való szükségszerű kapcsolódástól, amelyek részéről egyfajta megerősítést várunk, döntő lépés lenne ahhoz, hogy a szupervízió közegének megadjuk az azt megillető kreatív szerepet. Bár még mindig különböző nézeteket vallhatunk az „analízis befejezett vagy vég nélküli” (Freud, 1937) kérdéséről, meglátásom szerint a szupervízió területén sokat profitálnánk egy olyan állásfoglalásból, amely „a szupervízió vég nélküli!” kijelentéshez hasonlít. Az analitikus kreativitásának fokmérője, hogy olyan kontextusok sokaságát szervezze meg, amelyekben egyszerre ad és kap szupervíziót, mivel a szupervízió a tudástermelés kiemelt formája a pszichoanalízisben, az egyetlen általunk ismert közeg, ahol megvalósulhat a „kettős álom”. Ha nem járulunk hozzá jelentős módon ehhez, akár úgy, hogy szupervíziót adunk, akár úgy, hogy kapunk, az valójában morbid cselekedet, vagy a pszichoanalitikus áttétel delibidinizálása.

Thomas Ogden (2005) arra hív minket, hogy a szupervíziót olyan térként fogjuk fel, ahol a munkában lévő diádnak – legalábbis időnként – van elpazarolni való ideje. Ogdennel összhangban azt mondanám, hogy az álom megálmodásának bonyolult feladata, a „kettős álmodás” semmiképpen sem teljesíthető időbeli korlátokkal vagy sürgetett módon. Az álmodók nem tudják, merre tart az álom iránya, és ezért nem tudják azt sem, mennyi ideig fog tartani (lásd Soreanu, 2016). Lisa Baraitser rámutat, hogy a kapitalista érában az egész pszichoanalitikus gyakorlat anakronisztikusnak tekinthető: „időpocsékolásnak”, olyan időnek, amelyet nem lehet felgyorsítani, nem lehet igazolni, és „egy meghatározatlan, tartós, végtelennek megélhető helyzetben való tartózkodást jelent” (Baraitser, 2017, 17.). Ahogy Ogden írja: „Az az érzés, hogy a világ minden ideje rendelkezésünkre áll, van időnk, amit elvesztegethetünk, véleményem szerint szükséges eleme annak az érzelmi beállítódásnak, amelyből analitikus szupervíziós környezetben megszülethet a kulcsfontosságú asszociatív gondolkodás.” (Ogden, 2005, 1272.)

A budapesti pszichoanalitikus iskola szokásainak, gondolatainak megtartása beavatkozik a felejtésnek a pszichoanalitikus történelmet érintő bonyolult formáiba. Amellett érveltem, hogy az 1920-as években elveszett valami, ami a szupervízióról szóló pszichoanalitikus reflexió középpontjában állt, és soha többé nem találtuk meg. Így a szupervízió egész működésmódja eme alapvető veszteség körül alakult ki. A Budapest-modell gyakorlatának kizárásával száműzték az általa felvetett, a vizontáttételt, a horizontalitást, a tekintélyt és az etikát érintő, kihívásokat jelentő kérdéseket is. Paul Roazen 1983-as tanulmányában megdöbbentő képet fest a képzés és a szupervízió kérdéseit körülvevő titkolózás kultúrájáról a pszichoanalízisben. Az 1927-es innsbrucki nemzetközi kongresszuson Helene Deutsch a képzésről és a

szupervízióról tartott előadást, Radó Sándor a tantervről, Hanns Sachs pedig az analitikus képzéséről beszélt. E három előadás vitája azonban a Nemzetközi Képzési Bizottság zárt ajtóit mögött zajlott (Fleming és Benedek, 1966; Roazen, 1983, 55.), a pszichoanalitikus közösség számára nem volt hozzáférhető, és egyik előadást sem publikálták. Azzal, hogy nem sikerült rögzíteni a szupervízió megfelelő működésmódjára vonatkozó, irányadó *tartalmak* nyomait, kialakult egy melankolikus pszichoanalitikus kultúra veszélye, amely nincs tisztában azzal, mit is veszített.

Köszönetnyilvánítás

Ezt az írást Fatima Lobo Aminnak ajánlom. A szerző köszönetet mond Tereza Mendonca Estarque-nak, Monica Aguiarnak, Carlos Lannesnek, Székács Juditnak, Irina Culicnak, Stephen Froshnak, Laurence Spurlingnek és Hanoch Yerushalminak. A cikk megírását a Wellcome Trust ösztöndíja támogatta az orvosi humán tudományok területén [200347/Z/15/Z].

Ita Mariann fordítása

Felhasznált irodalom

- Arlow, J. A.** (1963). The supervisory situation. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 11(3): 576–594.
- Bacal, H.** (2016). The Budapest School's concept of supervision: Michael Balint's legacy to the development of psychoanalytic specificity theory. In: A. W. Rachman (ed.), *The Budapest School of Psychoanalysis: The Origin of a Two-Person Psychology and Empathic Perspective* (152–175). London: Routledge.
- Bálint M.** (1948). A pszichoanalitikus-képzés rendszeréről. In: Bálint M., *Elsődleges szeretet és pszichoanalitikus technika II.* (115–136). Budapest: Animula, 1999.
- Bálint M.** (1954). Analitikus-képzés és tanulmányi analízis. In: Bálint M., *Elsődleges szeretet és pszichoanalitikus technika II.* (137–148). Budapest: Animula, 1999.
- Bálint M.** (1968). *Az őstörés.* Ford. Boros Ottilia. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1994.
- Bálint, M.** (1970). La genèse de mes idées. *Gazette médicale de France*, 77(3): 457–466.
- Bálint M. – Bálint A.** (1939). Az áttételről és a viszontáttételről. In: Bálint M., *Elsődleges szeretet és pszichoanalitikus technika II.* (62–69). Budapest: Animula, 1999.
- Baraitser, L.** (2017). *Enduring Time.* London: Bloomsbury.
- Bergmann, M. S.** (1996). The tragic encounter between Freud and Ferenczi. In: P. Rudnytsky – Bókay A. – P. Giampieri-Deutsch (eds.), *Ferenczi's Turn in*

- Psychoanalysis* (145–159). New York: New York University Press.
- Berman, E.** (2000). Psychoanalytic supervision: The intersubjective development. *The International Journal of Psychoanalysis*, 81(2): 273–290.
- Berman, E.** (2014). Psychoanalytic supervision in a heterogeneous theoretical context: Benefits and complications. *Psychoanalytic Dialogues*, 24(5): 525–531.
- Bollas, C.** (1987). *The Shadow of the Object: Psychoanalysis of the Unthought Known*. London: Free Association Books.
- Cassorla, R. M. S.** (2001). Acute enactment as a ‘resource’ in disclosing a collusion between the analytical dyad. *International Journal of Psychoanalysis*, 82(6): 1155–1170.
- Doehrman, M. J.** (1976). Parallel processes in supervision and psychotherapy. *Bulletin of the Menninger Clinic*, 40(1): 3–104.
- Dunker, C. I. L.** (2018). Lógica e ética da supervisaõ: A construçaõ do caso clínico. In: M. L. T. Moretto, D. Kupermann (eds.), *Supervisaõ: A formaçaõ clínica na psicologia e na psicanálise* (45–54). Saõ Paulo: Zagadoni.
- Ferenczi S.** (1912). Ideges tünetek keletkezése és eltünése a pszichoanalízis folyamán. In: *Ferenczi, a katalizátor, 1908–1913. Ferenczi Sándor összes művei, 2. kötet* (340–348). Szerk., s. a. r. Harmatta János és Bókay Antal. Budapest: Oriold és Társai, 2022.
- Ferenczi S.** (1913). Vad ló megszelídítése. In: *Ferenczi, a katalizátor, 1908–1913. Ferenczi Sándor összes művei, 2. kötet* (381–384). Szerk., s. a. r. Harmatta János és Bókay Antal. Budapest: Oriold és Társai, 2022.
- Ferenczi S.** (1929). A relaxáció elve és a neokatarzis. Ford. Kertész Tivadarné [Rotter Lillían]. In: Ferenczi S., *Technikai írások (1921–33)* (71–86). Budapest: Animula, 1997.
- Ferenczi, S.** (1930). Fantasies on a biological model of super-ego formation. In: M. Bálint (ed.), *Final Contributions to the Problems and Methods of Psycho-Analysis* (E. Mosbacher, et al., ford.) (227–230). London: Karnac, 2002.
- Ferenczi S.** (1932a). *Klinikai napló*. Ford. Vég Katalin. Budapest: Akadémiai, 1996.
- Ferenczi, S.** (1932b). The two extremes: Credulity and skepticism. In: M. Bálint (ed.), *Final Contributions to the Problems and Methods of Psycho-Analysis* (263–264). London: Karnac Books, 2002.
- Ferenczi S.** (1933). Nyelvzavar a felnõttek és a gyermek között. In: Ferenczi S., *Technikai írások (1921-33)* (102-112). Budapest: Animula, 1997.
- Fleming, J. – Benedek, T.** (1966). *Psychoanalytic Supervision*. New York: Grune & Stratton.
- Freud, S.** (1937). A befejezett és a vég nélküli analízis. (Részletek) Ford. Gábor Ida. In: S. Freud, *Válogatás az életmûbõl* (731-748). Vál., jegyzetek: Erõs Ferenc. Budapest: Európa, 2003.

- Freud, S. – Ferenczi S.** (1908–1933). *Levezetés I-III*. Szerk. E. Brabant, E. Falzeder, P. Giampieri-Deutsch. Budapest: Thalassa Alapítvány, Pólya Kiadó, 2000-2005.
- Frijling-Schreuder, E. C.** (1970). On individual supervision. *International Journal of Psychoanalysis*, 51: 363–370.
- Harris, A. – Kuchuck, S.** (eds.) (2015). *The Legacy of Sándor Ferenczi: From Ghost to Ancestor*. London: Routledge.
- Haynal, A.** (1997). The Freud–Ferenczi relationship and its bearing on contemporary psychoanalysis. *East Central Europe*, 24–25: 27–38.
- Haynal, A.** (1999). The countertransference in the work of Ferenczi. *The American Journal of Psychoanalysis*, 59(4): 315–331.
- Issacharoff, A.** (1982). Countertransference in supervision: Therapeutic consequences for the supervisee. *Contemporary Psychoanalysis*, 18(4): 455–472.
- Kernberg, O. F.** (1996). Thirty methods to destroy the creativity of psychoanalytic candidates. *International Journal of Psychoanalysis*, 77(5): 1031–1040.
- Kovács V.** (1933). Kiképző analízis és kontrollanalízis. In: S. Freud et al., *Lélekelemzési tanulmányok* (240–248). Budapest: Párbeszéd, T-Twins, 1993.
- Kupermann, D.** (2018). O ‘Chiaroscuro’ da supervisão psicanalítica. In: M. L. T. Moretto, D. Kupermann (eds.), *Supervisão: A formação clínica na psicologia e na psicanálise* (31–44). São Paulo: Zagadoni.
- Kutter, P.** (2002). From the Balint method toward profession-related supervision. *American Journal of Psychoanalysis*, 62(4): 313–325.
- Leader, D.** (2010). Some thoughts on supervision. *British Journal of Psychotherapy*, 26(2): 228–241.
- Mann, Th.** (1924). *A varázshegy*. Ford. Szöllősy Klára. Budapest: Európa, 1960.
- Mészáros J.** (2009). Contribution of Hungarian psychoanalysts to psychoanalytic psychosomatics. *American Journal of Psychoanalysis*, 69(3): 207–220.
- Ogden, T. H.** (2004). This art of psychoanalysis: Dreaming undreamt dreams and interrupted cries. *International Journal of Psychoanalysis*, 85(4): 857–877.
- Ogden, T. H.** (2005). On psychoanalytic supervision. *International Journal of Psychoanalysis*, 86(5): 1265–1280.
- Roazen, P.** (1983). Helene Deutsch, MD: On Supervised Analysis: Introduction. *Contemporary Psychoanalysis*, 19(1): 53–58.
- Safra, G.** (2018). A Experiência de supervisão na graduação: Espaço potencial, polifonia e formação. In: M. L. T. Moretto, D. Kupermann (eds.), *Supervisão: A formação clínica na psicologia e na psicanálise* (45–58). São Paulo: Zagadoni.
- Schneider, M.** (1988). *Le trauma et la filiation paradoxale: de Freud à Ferenczi*. Paris: Ramsay.
- Searles, H.** (1955). *The Informational Value of the Supervisor’s Emotional Experience. Collected papers on schizophrenia*. New York: International

University Press.

- Soreanu, R.** (2016). Ferenczi's times: The tangent, the segment, and the meandering line. *American Imago*, 73(1): 51–69.
- Soreanu, R.** (2018a). *Working-through Collective Wounds: Trauma, Denial, Recognition in the Brazilian Uprising*. London: Palgrave.
- Soreanu, R.** (2018b). The psychic life of fragments: Splitting from Ferenczi to Klein. *The American Journal of Psychoanalysis*, 78(4): 421–444.
- Soreanu, R.** (2019). Michael Balint's word trail: The 'ocnophil', the 'philobat', and creative dyads. *Psychoanalysis and History*, 21(1): 53–72.
- Spurling, L. S.** (2008). Is there still a place for the concept of 'therapeutic technique'. *International Journal of Psychoanalysis*, 89(3): 523–540.
- Stimmel, B.** (1995). Resistance to awareness of the supervisor's transferences with special reference to the parallel process. *International Journal of Psychoanalysis*, 76(3): 609–618.
- Szőnyi, G.** (2014). The vicissitudes of the Budapest Model of supervision: Can we learn from it today? *Psychoanalytic Inquiry*, 34(6): 606–618.
- Yerushalmi, H.** (2012). Intersubjective supervision of psychotherapy with chronically ill patients. *Psychoanalytic Social Work*, 19(1–2): 155–166.
- Yerushalmi, H.** (2018). Loneliness, closeness and shared responsibility in supervision. *The American Journal of Psychoanalysis*, 78(3): 231–246.
- Young-Bruehl, E. – Schwartz, M. M.** (2012). Why psychoanalysis has no history. *American Imago*, 69(1): 139–159.